

Дорогою ціною

Автор:

Михайло Коцюбинський

Дорогою ціною

Михайло Михайлович Коцюбинський

Михайло Коцюбинський

ДОРОГОЮ ЦІНОЮ

Діялось се в тридцятих роках минулого століття. Українське поспільство, поборене у класовій боротьбі, з ярмом панщизняної неволі на шиі, тягло свою долю з глухим ремством. То не віл був у ярмі, звичайний господарський віл, якого паша й спочинок могли зробити щасливим: ярмо було накладене на шию дикому турові, загнаному, знесиленому, але овіяному ще степовим вітром, із не втраченим іще смаком волі, широких просторів. Він йшов у ярмі, скорившись силі, хоч часом із гніву очі йому наливались кровю, і тоді він хвицав ногами і наставляв роги...

Вільний дух народу ще тлів під попелом неволі. Свіжі традиції волі, такі свіжі, що часом трудно було відрізнити сьогодні од вчора, підтримували жевріючу під попелом іскру. Старше покоління, свідок іншого життя, показувало ще на долонях мозолі від шаблі, піднятої в оборону народних і людських прав. Пісня волі, споетизованої, може, в дні лихоліття, чаруючим акордом лунала в серцях молоді, поривала її туди, де ще не чуть кайданів, скованих на людей людьми. На широкі бессарабські степи, вільні, без пана й панщини, рвалась гаряча уява й тягла за собою сотки й тисячі...

От хоч би там, за Дунаєм, гей, там, за Дунаєм!... Недобитки січової руїни, хоробріші, завзятіші, звили собі гніздо в Туреччині і возили звідти на Україну, мов контрабанду, палкі заклики у кіш на волю, до січового братерства.

Ярами, коритами висхлих річок, лісовими нетрями, прикриваючись нічною темрявою, ховаючись, мов од дикого звіра, тікало од пана і панщини все, що не заплісніло в неволі, не втратило ще живої душі, тікало, щоб здобути собі те, за що предки виймали шаблі з піхов або ставали до бою з кіллями та вилами...

А тим часом ворог не дрімав.

Власники душ, повернених у робоче бидло, записаних у господарський інвентар дідича разом із волами й кіньми, найбільш боялись того неспокійного, вільнолюбного духу народного, бо його ніяк не можна було припасувати до панських інтересів, погодити з незмірними скарбами; які давала панові оброблена хлопом українська земля, віковична боротьба двох станів — панського й мужичого, боротьба хронічна, що часом приймала гострі форми і бурею проносила над нещасним краєм, — ніколи не кінчалась, ба й не могла скінчитися, хоч пан переміг. Ще недавно, вмившись в Умані власною кров'ю і накидавши в Конді стіжок гайдамацьких голів, пан смакував перемогу, пильно обороняючи свої права на живий робочий інвентар — хлопа.

Хлоп протестував, хлоп тікав на вільні землі, рятуючись, як міг, од панщини, лишаючи на рідній землі все дороге, все миле його серцю.

Але й там, далеко від рідних осель, настигала його панська рука. На вільних землях зорганізовані були на втікачів лови, справжні облави, як на вовка або ведмедя. По всій Бессарабії ганяли дозорці, вистежуючи скрізь по ровах, стогах сіна, комишах болотяних річок збіднених, змордованих людей. На півдні Бессарабії, од бистрого Пруту, по лівім боці Дунаю, аж ген до моря стояло на чатах військо і заслоняло волю, що там, за широким Дунаєм, за зеленими прибережними вербами, синіла десь у чужій країні...

Голову втікача оцінено. За кожного спійманого прибережні козаки діставали плату. Сотки, тисячі нещасних попадалися до рук козакам — і мусили випити гірку до краю. Лиха доля чекала втікача: його оддавано в некрути, засилано на Сибір, катовано канчуками, тавровано, мов худобу, або з оголеною напів головою, збитого, збасаманеного, одсилано в кайданах назад до пана, знов у неволю, на панщину...

Чого він міг сподіватися вдома дід пана? А проте, мов талії води під теплим подихом весни, річкою текло вкраїнське селянство туди, де хоч дорогою ціною

можна здобути бажану волю, а ні — то полягти кістками на вічний спочинок...

I

— То ти, Остапе?

— Я, Соломіє...

— Що ж воно буде?

— А що ж буде?... Хай воно загориться без вогню й диму... Втечу... Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились... От бачиш — сакви... Бувай здорова, Соломіє...

— Тікаеш... покидаеш мене... І отсе лишуся сама з тим осоружним чоловіком... Ні, тікай, тікай, Остапе... Коли б ти знав, що робиться у горницях: пан біга по хаті, мов скажений. «Бунтар, кричить, гайдамака! Він мені людей баламутить!...» Покликав осавулу: «Веди мені зараз Остапа Мандрику...»

— Так...

— «З живого шкуру здеру, чисто оббілюю... Я ж йому пригадаю, гайдамаці, Кодню...»

— Так...

— «В некрути, каже, оддам...» А паня біла, біла, трясця трясе її, а вона руки заломила та: «Ромцю, каже, тікаймо звідси, бо ті хлопці забють нас, як мого дідуся в Умані...» Тікай, Остапе, тікай, серце... Спіймають — катуватимуть нелюди, живого не пустять...

— Враг його бери... Не так мені страшно ляха, як злість бере на наших людей: застромив віл шию в ярмо та й байдуже йому, тягне, хоч ти що... Ех, піду, де воля, де інші люди... Бувай здорова, Соломіє...

— Перелазь, хоч попросаємося.

Остап перекинув через тин, за яким стояла Соломія, сакви і спявся на тин. На нічному зоряному небі виткнулась ставна парубоча постать й зникла по хвилі в густих бурянах по той бік тину.

— Ну, та й кропива ж тут, чисто попiкся. Де ти, Соломіє? Поночі й не видно.

— Ось я... — і перед Остапом зачорніла велика, як на доброго мужика, постать. — Ходім до ставка, посидимо під вербами.

Плутаючись у високих бурянах, пролазячи попід кущами, що тісно посплітались у сій занедбаній частині панського гаю, вони долізли врешті до води. Тут було парно. При повній тиші в повітрі густий гай легко затримав зібране за день тепло, і тепер звідти пашіло, як із печі. По скляному поверху ставка, в глибини якого визирало темне зоряне небо, тихо плив білою хмарою туман і, мов наміткою, загортав блимаючі в таємній глибині зорі. Нічна задуха насичена була сильними пахощами татарського зілля, куширу, зогрітої води. Край човна, в невеличкому плесі, оточеному осокою й лапатими лопухами, жаби лящали так завзято, що заглушали всякий звук у далекій околиці, Остап із Соломією сіли під вербою, але ім не говорилось. Події, що несподівано привели їх до розлуки, ба й невідома будучина, яка кинула вже свою тінь на душу, збіглись у цей мент докупи і мов замулили глибину сердечну. Говорити мало — що скажеш кількома словами?... Говорити ширше — навіщо? Не полегша на серці, не одміниться доля... Та й ніколи вже... пора рушати.

— Ти ж кудю подасися, Остапе?

— Та мені аби на чорний шлях, а там уже якое воно буде... там напутять уже...

— Ну, то не йди, голубе, селом, щоб не побачив хто... Я тебе духом перехоплю човном на той бік, а там чагарником, полем — та й вийдеш на шлях. Так безпечніше буде.

Соломія підійшла до ставка, скочила в човен і почала шарити на днищі.

— Капосний дід, одніс весло у катрагу... Ну, та дарма — обійдемося.

Одним зручним скоком Соломія опинилась на березі і з такою легкістю витягла з тину коляку, мовби то була застромлена дитиною ломачка.

Остап сів у човен, і Соломія одіпхнулась од берега. Човен плавко загойдався на волі, а далі тихо й рівно посунув по воді над зорями, що тремтіли на дні блакитної безодні. Соломія з тихим смутком дивилась на Остапа й чула, як по її виду котилась сльоза за сльозою. Вони мовчали. Було б зовсім тихо, коли б не пекельний хор, в якому жаби, здавалось, намагались перекричати одна одну.

Чорний панський гай потиху одсувався назад, закутуючись волокнуватими пасмами білого туману.

Човен стукнувся об берег. Остап підняв свої сакви і поцілувався з Соломією.

— Бувай здорова... Гляди ж, не забувай мого дідуся... Перекажи, хай вони не журяться. Вже я якось дам собі раду...

— Добре, Остапе, перекажу... Ну хай тебе боронить і хова од лихого мати божа... Прощавай!

Остап скочив на берег, легким рухом закинув на плечі сакви і незабаром зник у чагарнику, а на човні, як велетенська чавунна постать, іще довго стояла Соломія, спершись на кіл та вдивляючись у чагарник, де разом із Остапом зникало її щастя.

Остап йшов навпростець, минаючи вузькі, криві стежки, протоптані товаром й пастухами. Йому був добре знайомий і сей чагарник із обгризеними худобою та виродливе покрученими корчами, й далека околиця, що розпливалась невиразними контурами серед нічної темряви. Одійшовши кілька гонів, Остап зупинився й озирнувся. Невиразною чорною плямою лежало сонне село у видолінку, і тільки в корчмі ясно світилось одиноке віконце й приковувало до себе Остапів погляд. Се одиноке світло серед сонного села було немов останнім «прощавай» рідного закутка, ниткою, що вязала його з батьківщиною, з усім близьким. Але за хвилину віконце згасло, і Остап почув, як разом із зниклим світлом в його серці щось урвалось і село геть одсунулось од його. Остап непомітно для себе зітхнув і рушив далі.

Чи то під впливом прощання й Соломіїних сліз, чи внаслідок реакції по пережитих турботах, його обгорнув жаль. Чого саме було жаль, він не міг би сказати, та й не думав про те. Так, просто жаль стис за серце, підступив до горла. Якась струнка сердечна бренькнула, зачеплена тим жалем, а з чагарів та з нив, таких рідних і милих — він се почув зразу, — натовпом знялись давні згадки дитинства, неясні, невиразні, але вимагаючи частини серця для землі, яку він покидав тепер навіки, може.

Кожен кущик, горбок, долинка, кожна стежечка — все се було йому знайоме, промовляло до його. Тут, у товаристві однолітків-пастушків, заводив він безконечні грища. Тут він пас панську худобу. Панську! Тим-то й ба, що панську. Та й хіба він сам за весь свій двадцятилітній вік не був лишень панською худобою? Хіба його батько, мати, Соломія, навіть дідусь його, що ходив у Січ, а потім різав панів в Умані, — хіба ж вони не стали такою худобою?... Коли б вони не були панським товаром, то не міг би пан розлучити його з Соломією та силою оддати її за свого хурмана, не міг би сивого дідуся катувати на стайні нагаями... не похвалявся б оббілувати Остапа за сміливе слово.

— Оббілуеш... — злорадно осміхнувся Остап до себе. — Шукай вітра в полі...

І йому ясно уявлялося, як лютуватиме пан, дізнавшись завтра, що Остап утік.

Коли б хоч дідусеві нічого не сталося через його... Та що йому станеться? Він уже старий, не сьогодні-завтра покладуть у яму... На згадку про діда Остап почув щось тепле у грудях. Ті билиці-казки про Січ, козацтво, про боротьбу з панами за волю, яких він слухав, затаївши дух й не зводячи розжеврілого ока з уст дідових, будили в дитячій голові химерні мрії, вояцький запал. Не раз телята й вівці, спокійно пощипуючи травицю в чагарнику, були свідками козацьких нападів або уманської різні, виконаної підпасачами під проводом Остаповим. Воля, воля і воля! Се чарівне слово, споетизоване столітнім дідом, розпалювало кров у хлопця, а дедалі, з літами, під впливом витворених панщиною умов, прибирало більш конкретну форму, глибше значення. Народ стогнав у неволі, але стогнав потай, не протестуючи, і коли Остап, викоханий дідом у давніх традиціях, здіймав річ про те, що пора вже висунути шию з панського ярма, люди спочували йому, але далі спочуття діло не йшло. Знайшлись навіть такі, що вкляли панові в уха бунтівничі речі молодика — і от тепер Остап, скривджений і цькований, мусив кинути рідний край. Йому було літ десять, як із-за Дунаю, з Січі, приїздили до них у село емісари. Він їх добре памятає. Лежачи на печі і удаючи, що спить, він чув, як вони довго гомоніли з дідом, оповідали про турецьку землю, про

тамошні порядки, казали, що під турком добре жити, й закликали людей на вільні землі. Дід лишився, бо хотів умерти на своїй стороні, а дядько Панас як пішов, так і по сей день Остап ішов уже з годину. Він не помітив, як минув чагарник і вийшов у поле. Безкраї лани зеленого збіжжя, що саме красувалось у той час, дрімали серед тихої ночі. Було так тихо, що Остапові кроки лунали в полі, мов гупання ціпа на току. Але він тога не помічав; як не помічав величної літньої ночі, що розлягалась по безкраїх просторах, таких свіжих, зелених, запашних. Від прудкої ходи Остапові зробилося душно. Він сів на межі і роззувся. Приемний холод пройшов по його тілу і приніс йому полегкість...

Тим часом темна блакить нічного неба почала потроху бліднути. Зі сходу дихнув вітрець і овіяв Остапа. І враз Остапові зробилось весело і легко. Він почувся на волі. Молода невитрачена сила хвилиною вдарила в груди, розлилась по всіх жилах, запрохалась на волю Остап зірвався на рівні ноги і не пішов, а побіг далі. Йому хотілось гукнути на всі легені словами пісні або хоч крикнути, взяти отак щось у руки — велике, міцне — і зламати його. Але він здержавсь.

Він йшов тепер прудко, сильно вимахуючи ціпком, мов усю силу свою молодечу вкладав і в ту ходу, і в рухи, а думки одна за одною, як на крилах, летіли все наперед. Не так думки, як уява. Уявляється йому Дунай, широкий-широкий — ну, як Дунай широкий. За Дунаєм — Січ. Басують під козацтвом коні, мов змії ті, повигинали шиї... Козацтво — як мак... Жупан червоний, вус чорний, довгий, при боці шаблюка. Попереду... попереду — Остап. Кінь під ним гарячий, вороний, той, що у пана лишився на стайні; одіж із щирого срібла-злата, шабля довжезна. Він оповіда козакам, за віщо пан хотів його оббілувати, яка повелась тепер у них неволя в Уманщині, що треба піти і визволити народ із неволі, потішити на старість дідуся і одняти Соломію від її чоловіка, бо вона не хурмана пайового, а його, Остапа, кохає... Козаки вклоняються йому, пускають із копита коні, кидаються у Дунай, перепливають його, а далі мчаться — Остап попереду — через луки й поля до них у село, в Уманщину... Чи бачиш, Соломіє?...

Раптом — пурх! Щось важке, як куля, з писком вискочило з-під ніг Остапових і чиркнулось крилом об його груди... Остап так і одплигнув, мов хвисьнутий зненацька батогом по жижках. Серце затріпалось у грудях і стало. По плечах полізла вгору мурашня.

— Тьху! пек тобі, цур!... — одітхнув він нарешті. — Як налякало!... — І пішов далі.

Але мрії вже щезли, мов птах розвіяв їх крилами. Остап знов побачив себе серед поля, почувся втікачем, недалеко від пана і всякої небезпечності.

Світало. На блідому небі ясно горіла зірниця. Колосисте море синіло під росою в тьмяному світлі. Од свіжого подиху ранку злегка тремтіли жита, з румяного сходу линуло світло і м'якими хвилями розпливалось поміж небом і землею. Над полем, у високості, співали вже жайворонки.

Остап вийшов на шлях і озирнувся. Оддалік щось маячило на шляху, немов який подорожній, з клунками на плечах, плентався шляхом од села. На шляху було небезпечно. Остап зміркував, що пан, дізнавшись про його втіки, міг послати за ним навздогін. Краще було звернути з дороги в який яроч чи видолинок. Там навіть можна переспати спеку і смерком знов у путь. Але тільки Остап звернув із дороги, як йому причулося, що щось немов гукає. Він озирнувся: прискорюючи ходу, подорожній махав на нього рукою, бажаючи, очевидно, спинити його. Що за мара? Першою думкою в Остапа було тікати. Але зваживши, що поки він один на один, — жахатися нічого, Остап зупинився, очікуючи й вдивляючись у подорожнього. Тому, очевидно, було пильно, бо, не вдовольняючись прудкою ходом, він інколи пускався бігти, придержуючи свої клунки на плечах, і вже за чверть години Остап міг розглядіти його струнку постать.

Був то молодий, безвусий парубок, міцно збудований, у високій сивій кучмі, короткій чугаїнці і з довгим ціпком. Остапові було чудно, що парубок немов осміхався, але коли той наблизився і привітався до нього, Остап із несподіванки скрикнув:

— Соломіє!... Чи ти здуріла?

— Може, й здуріла... — сміялася Соломія.

— Пек тобі, маро... Чисто парубок... Куди ти й по що?

— За Дунай, у Січ із тобою... Приймаєш товариша чи не приймаєш?

— Чи ти знавісніла, молодице, чи тебе нині жарт узявся?...

— Які там жарти... Скоро ти пішов, я як стала на човні, так і задубіла. Холодна, холодна, мов завмерла!... Далі прокинулась і чую, що все мені противне, все гидке: і чоловік, і панщина, й життя мое безщасне... Пропадай воно все пропадом... Піду і я світ за очі... Вже ж за тобою хоч серцеві легше буде... Та чимдужч додому, за торбину: вкинула що треба на дорогу. Тільки, думаю, пан ловитиме нас. Але й я не дурна. Дідька зість, що спіймає... Метнулась до комори — чоловіка нема дома, повіз паню в гості; зняла з жердки сорочку й штани... Тоді спідницю з себе, штани на ноги, накинула на плечі чугаїнку, а на голову шапку — і козак козаком... Шукай тепер, пане, парубка з молодницею... ніхто не бачив, лиш двох парубків стрічали... Що ж мені з тим, що скинула, діяти? Покинути боюся, догадаються ще... Узяла своє під пахву, побігла до ставка, привязала камінь — і шубовсть у воду... Вічная пам'ять. А тоді селом, та на шлях, та біжу-біжу, щоб догнати. Ху, як ухекалась... Що ж, приймаєш парубка у товариші чи ні?

— А що ж я робитиму з тобою у Січі, гей!... Отсе сказав! Звісно, вона не піде до Січі у братчики. Та й навіщо, коли навкруги Січі скрізь слободи, а в тих слободах живуть наші люди з жінками, з дітьми. Турок дає землю — займай, скільки твоя сила. Вона про се довідне знає од людей. Вони оселяться в слободі, вона хазяйнуватиме, а він із Січі наїздитиме додому, а то й зовсім облишиться на господарстві... А тим часом у дорозі вона хустя випере йому, догляне, голову змие. При своїй небозі добре і в дорозі... Хіба не знає приказки?... Ну, хай же він не супиться, мов сич на гіллі, й веселіше гляне на свою Соломію, що задля нього вбралась у штани та ладна мандрувати хоч на край світу Остап осміхнувся. Він, властиво, радий був Соломії, лише ота несподіванка збила його з пантелику.

— А щоб же тебе муха вбрикнула, що ти вигадала!... — повеселішав Остап. — Та чого ми тут стоїмо? — схаменувся він ураз, — день як бик, і вже он курить щось шляхом...

Справді, сонце встало й оглядало світ палаючим оком, а на степовому горизонті немов справді завислі хмарка куряви.

Остап із Соломією звернули з шляху на поле і незабаром знайшли те, чого їм було треба. Тут, у кориті висхлого бурчака, облямованого по високих берегах червоним польовим маком, було безпечніше, ба навіть і деякі вигоди трапились їм: вони надибали степову криничку, джерело, що ледве сльозило й виповняло природну западинку, оброслу травною, а далі течійкою шилося по закрутах рівчака. Тут вони порішили спочити. Спільний сніданок і можливість перекинутись щирим словом із близькою людиною — дорешти помирили Остапа

з несподіваним випадком; його значно заспокоїли Соломіїні доводи, і обидва товариші, вже без зайвих турбот, натовлені нічницями, твердо поснули сном молодості.

Сонце було низько, так у два чоловіки від землі, коли Остап прокинувся. Він хотів збудити Соломію, але лиш глянув на неї, як схопився за боки від шаленого реготу.

— Ха-ха-ха!... От козак — разкозак!...- реготався Остап. — Ха-ха-ха!...

Той регіт збудив Соломію. Вона схопилась і, протираючи очі, здивовано зиркала на Остапа.

— Ти чого?...

— Продери, продери очі... Ха-ха-ха!...

— Бачу вже... Та чого ти?

— Ну, тепер ходім.

Остап підвів Соломію й потяг її до кринички.

Стань на коліна і дивись у воду...

Соломія нагнулась і зазирнула до кринички. Звідти глянуло на неї свіже, повне обличчя з карими очима, що так виразно біліло при картатому очіпку й пасмах чорного волосся, що під час сну повисмикувалось із-під очіпка.

— Тепер глянь на свої ноги.

Соломія глянула і враз залилася дзвінким сміхом.

— Ха-ха-ха!...- не вгавав Остап. — Голова молодичина, а ноги парубочі...

Вони реготались, мов діти: вона — тонко і дзвінко, як молода дівчина, він — грубше, передчасним баском двадцятилітнього парубка.

— Що ж воно буде? — спитав перегодом Остап. — Таж як хто підгледить твій очіпок, не мине нас халепа.

— А ось що буде! — рішуче промовила Соломія і з сими словами здерла з голови очіпок. Чорні буйні коси впали їй на плечі й вкрили їх нижче пояса. — На, ріж...

— Що ти кажеш? — жахнувся Остап.

— Ріж, кажу...

— І тобі не жаль, Соломіє?

— Ані крихти... Ріж! — уперто намагалась молодиця й сіла долі.

— Та в мене й ножиць чортма.

— Ріж ножем!...

Остап стояв, вагаючись, але бачачи молодицину упертість, вийняв ніж, поточив його об камінь і почав обтинати в кружок Соломіїне волосся.

Довгі пасма чорних кіс, мов мертві гадюки, тихо зсувались по плечах додолу і лягали на землі дивними покосами.

Однак Соломія дурила себе, запевняючи, що їй не жаль кіс. Як тільки ніж шурнув по волоссю і до ніг Соломіїних упало перше пасмо кіс, вона почула якийсь біль у грудях, щось стисло за серце, і на очі набігли сльози.

Робота була скінчена. Остап одступивсь од Соломії, щоб здалека краще придивитись до своєї роботи, а Соломія, мовчазна й замислена, сиділа долі серед обтятого волоссю і вдивлялась кудись у простір.

Заходяче сонце червоним світлом осявало сю картину: його, стрункого й міцного, з чорними очима, орлячим носом і темним молодим вусом на засмаленому обличчю, і її, що в образі білолицього чорнявого хлопця дивилась у простір засмученими карими очима.

— Ну, пора нам рушати... Гей ти, парубче, як тебе звати — Семеном чи як?

— Про мене й Семене...- зітхнула Соломія і знялась із місця.

II

Була темна осіння ніч. Густа мряка чорним запиналом еднала з небом спалену сонцем полонину. У долині, на виднокрузі, сіріло щось широкою смугою і розпливалось у пільмі.

То був Дунай.

Ще густіший морок виповняв глибокі чорторії, що збігали в долину по схилу прибережного узгір'я. В одній з таких яруг, глибоких та покручених по всіх напрямках весняними водами, на самому дні ворушились люди. То були втікачі. Два дні і дві ночі сиділи вони тут у вогкості й пільмі, ховаючись від козачих пікетів, розкиданих по лівому березі Дунаю. Якраз сьогодні, з опівночі, мусили вони прокрастися у прибережні комиші і там чекати перевозчиків із-за Дунаю.

Було їх там чоловіка з тридцять, із дітьми, з усяким хатнім збіжжям, зі слабими навіть, яких не можна було кинути у чужій стороні.

По дні яруги неслося глухе, придушене шемрання. Не то осінні води шуміли, збігаючи у Дунай, не то вітер бився в заламах провалля. Люди говорили потиху, сливе пошепки. Якийсь молодий з ноткою сердечності голос оповідав звичайну історію втікача... «І попавсь я до грека, і зазнав я неволі ще гіршої, як удома. Гнав мене на роботу і вдень і вночі, і годував гірш за собаку... Сорочка на мені чорна, заношена, нужа мене напала, ість... І ходив я, як звір той лісовий, та не смів і словом перечити хазяїнові, бо він нахвалявся наслати на мене посіпак...»

— Ох-хо! — вирвалось із чиїхось грудей і тихою скаргою загинуло в темному проваллі.

Десь здалеку бриніла, як муха повесні, притишена пісня.

— Отче наш... да будеть воля твоя... — молився хтось із притиском, із чуттям.

Хвора жінка важко дихала і стиха постогнувала. Межи втікачами були й Остап із Соломією. Зазнавши всяких пригод, вони врешті добились до Дунаю і вкупі з іншими чекали перевозу.

— Ти ще не заснула, Соломіє? — стиха обізався Остап.

— Та мало що... Так сон наліг на мене, так наліг... Коли б уже швидше рушати звідси...

— Ще рано, до півночі далеко... Ну й холод — чисто змерз!... Іване! — обернувся Остап у другий бік. — Як думаєш, не завадив би нам оберемок бадилля на вогнище? га?

— Падку мій! Таж то аж наверх лізти, гей! — жахнулось щось у темряві пискливим баб'ячим голосом і кілька разів відсапнуло, немов корова у хліву.

— І куди його посилаєш? Адже він на своїх коротких ногах не злізе на гору, — кинула Соломія.

— Ова... ова... бозна-що вигадали... я й не на таке лазив... — образився Іван. І з сими словами стало чутно, як він подряпавсь на стрімку стіну урвища, важко й часто відсапуючи.

— Бач, старається Котигорошок... — промовив хтось із темряви, — аби молодиця слово сказала — в пекло полізе.

За кілька хвилин оберемок бадилля прудко летів у провалля, а за ним, обвалюючи глину і запарошуючи усім очі, скотився додола тріумфуючий Іван.

— От і не виліз... от і короткі ноги... ге! Якби не короткі ноги — сидів би один із другим поночі... а тепер у нас вогонь буде... хе-хе-хе... Кресало є?... Є!... А губка є?... Є!... Ну, викрешемо... ге!...- торохтів він, мов горохом сипав.

Іван метушився, бігав без потреби з одного місця на друге, шелестів сухим бадиллям, трошив його і складав на купу.

Врешті черкнулась криця о кремінь... спалахнула на мент іскра, і стіни урвища немов двигнулись.

Іван припав до землі і дув. Червону цятку, до якої він мало не торкався устами, розбирав гнів: вона росла, червоніла, пирскала, мов сердитий кіт, і врешті, не витримавши, схопилась полум'ям, бухнула сивим димом і залляла світлом дно чорторії.

Нерівне світло осявало коротку, грубу фігуру з круглим ласкавим обличчям, зарослим, мов куделею, пасмами полового волосся, блимало по накиданих безладно клунках та по втікачах, що сиділи й лежали купками по землі. Круті глинясті стіни урвища жовтіли, і лиш угорі, в глибоких заламах, бився крилами сполоханий морок.

Остап та Соломія присунулись до вогню. Раптом здалека, з берега річки, почувся кінський тупіт. Усі насторожились.

— Гаси вогонь! — обізвався хтось пошепки й з тривогою. — Крий боже, ще помітять...

Остап знехотя почав затоптувати вогонь, хоч се йому і не вдавалося. Жевріюче бадилля розповзалось скрізь, мов огняні хробаки, сичало й курилось.

Тим часом кінський тупіт завмирав удалині і врешті зовсім затих.

У проваллі знов стало темно. Усі мовчали.

— Іване, — перервав хтось врешті тишу, — розкажи-но, як тебе жінка біла та як ти од неї забіг аж сюди...

— Отсе вигдавав! Щоб жінка та чоловіка біла — та се ж беззакон, безпардон!... Зроду такого не було... хе-хе-хе... — непевно якомсь сміявся Іван, немов хотів підбадьорити себе.

Іван пристав до Остапа десь у дорозі. Вони були з одного повіту, навіть села їх були близько. Се їх зєднало, і з того часу Іван не розлучався з земляками. Весела і добродушна вдача Іванова не раз ставала ім у пригоді при довгій і важкій блуканині по чужих краях. Іван охоче оповідав про своє життя домашнє; з оповідання того можна було зрозуміти, що втік він не так од панщини, як від лютої жінки, яка мала занадто великі кулаки для малого на зріст Івана. От тою-то лютою жінкою й дратували раз у раз Івана, та він не сердився і добродушно викручувався жартами.

Та хоч сите тіло Іванове спочило трохи від жінчиних кулаків, душа його шукала знайомих вражень покори. Він привязався до Соломії, що огрядною постаттю нагадувала йому жінку, і за кождим її словом ладен був скочити хоч у пекло. Сю особливу прихильність до Соломії помічав не тільки Остап, а всі, і лиш висміювали бідного короткононого лицаря.

— Говори, — дратував Івана той самий голос, — певно, молотила, як ціпом. Коли б не втік, то пішов би досі на смух.

— Ну, то що? — жваво підхопив Іван. — Хіба я боюся смерті? Сохрани боже!... Пошли, господи, й завтра. Раз вмирати — не двічі. Вмер — і край, більш не встанеш.

Конец ознакомительного фрагмента.

Купить: https://tn.knigapoisk.com/ru/kocyubins-kiy_mihaylo/dorogoyu-c-noyu

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)